

Kurdiyât

Yıl/Sal/Year: 2022

Sayı/Hejmar/Issue: 5

e-ISSN 2717-8315

Doi: 10.55118/kurdiyat.1118723

Rûpel/Sayfa Page: 31-47

Cureya Nivîsarê/Makale Türü/Article Types:
Nivîsara Lêkolînê/Araştırma Makalesi/Research
Article

Dema Hatînê/Makale Geliş Tarihi/Received:
19.05.2022

Dema Pejirandinê/Kabul Tarihi/Accepted/:
17.06.2022

Yakup Aykaç Arş. Gör. Dr. Mardin Artuklu
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
yakupaykac@artuklu.edu.tr
Orcid: 0000-0002-2602-484X

Atf: Aykaç. Y. (2022). "Tewsîf û Danasîna
Keşkûla Kurdî ya li Pirtûkxaneya Meclîsê Şûrayê
Îslamî", Kurdiyât, 5, 31-47.

Citation: Aykaç. Y. (2022). "Description and
Analysis of the Kurdish Kashkûl in the Library of
the Islamic Consultative Assembly", Kurdiyât,
5, 31-47.

TEWSÎF Û DANASÎNA KEŞKÛLA KURDÎ YA LI PIRTÛKXANEYA MECLÎSÊ ŞÛRAYÊ ÎSLAMÎ

Yakup AYKAÇ

Kurte

Keşkûl yan jî mecmû'e, di wateya "berhemên berhevkerî" de tê bikaranîn ku yek ji wan çavkaniyên sereke ne di edebiyata kurdî ya klasîk de û roj bi roj girîngiya wan di biwarê akademîk de bêtir balê dikêşin. Bi peydabûna keşkûlên nû dewlemendiya edebiyata kurdî ya klasîk her ku diçe zêdetir dibe. Yek ji wan keşkûlan jî di *Kitabxaneyê Meclîsê Şûrayê Îslamî* de bi sernavê "Dîwanê Şêxê Kurdî" hatiye peydakirin ku li gor qerîneyan li herêma Hekariyê hatiye nivîsîn. Armanca vê gotarê ew e ku bi nasandina vê keşkûlê tevkariyê li cihana zanista edebiyata kurdî bike. Wek rêbaz û metodoloji me di vê nivîsarê de li gor tewsîfa destxetan, analîza vê keşkûlê kir û şî'rên tê de yek bi yek tesbît kirin. Herweha me hewl da ji bo ku cih û girîngiya vê keşkûlê di nav çavkaniyên edebiyata kurdî ya klasîk de diyar bikin. Di encamê de me dît ku di vê keşkûlê de bi tevahî yanzdeh şî'r hene û ji wan her nehên pêşîn bi kurdî, herduyên dawî jî bi farisî û tirkî ne. Ji wan nehan, şî'rên Melayê Bateyî û Mustefa Xan Beg cara ewil bi xêra vê nivîsarê dikevin cihana akademîk ku ew jî girîngiya vê keşkûlê zêdetir dike.

Peyvên Sereke: Çavkaniyên edebiyata kurdî ya klasîk, mecmû'eya şî'ran, keşkûla kurdî, Pirtûkxaneya Meclîsê Şûrayê Îslamî, Melayê Bateyî (Bate), Mustefa Xan Begê Hekkarî (Pertew).

İran Meclis-i Şûra-yı İslâmî Kütüphanesindeki Kürtçe Keşkülün Tavsîfi ve Analizi

Öz

Keşkül ya da mecmua, Klasik Kürt Edebiyatının ana kaynaklarından biri olup “derlenmiş eserler” anlamında kullanılmaktadır ki bu türden kaynakların akademik alanda önemi giderek dikkat çekmektedir. Yeni keşküllerin ortaya çıkmasıyla beraber Klasik Kürt Edebiyatının zenginliği de günden güne artmaktadır. Bu keşküllerden birisi de içerisindeki karinelere hareketle Hakkarî yöresinde yazılmış olduğunu düşündüğümüz “Kürt Şeyhin Divanı” başlığı altında *İran Meclis-i Şûra-yı İslâmî* Kütüphanesinde bulunan keşküldür. Makalenin amacı, bu Kürtçe keşkülü tanıtarak Kürt Edebiyatına katkıda bulunmaktır. Bu makalede yöntem olarak sözkonusu keşkül, yazma nüshaların klasik tavsîfi yöntemine göre analiz edilerek yazma eserin önemli noktalarına değinilmiş ve içindeki şiirler tek tek tespit edilmiştir. Bununla birlikte sözkonusu yazma eserin Klasik Kürt Edebiyatı kaynakları arasındaki yeri ve önemi belirtilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak bu keşkülde toplamda on bir şiir tespit edilmiştir ki ilk dokuzu Kürtçe, biri Farsça ve sonuncusu ise Türkçedir. Bunlardan Molla Hüseyin Bateyî’nin ve Mustafa Han Bey-i Hakkarî’nin Kürtçe şiirlerinin bu yazıyla birlikte akademik dünyaya kazandırılması mezkûr keşkülün ehemmiyetini göstermesi açısından önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Klasik Kürt Edebiyatının kaynakları, şiir koleksiyonu, Kürtçe keşkül, İran Meclis-i Şûra-yı İslâmî Kütüphanesi, Molla Hüseyin Bateyî (Bate), Mustafa Han Bey-i Hakkarî (Pertev).

Description and Analysis of the Kurdish Kashkûl in the Library of the Islamic Consultative Assembly

Abstract

Kashkûl or *macmû‘ā* means “compiled products” which are one of the main sources in classical Kurdish literature and their importance in the academic field is becoming more and more important. With the advent of new collections, classical Kurdish literature is becoming richer day by day. One of these *kashkûls* has been found in the *Library of the Islamic Consultative Assembly* under the title “*Dîwān of the Kurdish Sheikh*” which has been written in the Hakkarî region according to the indications. The purpose of this article is to contribute to the Kurdish literature by introducing this topic. As a methodology, we have analyzed this collection according to the description of manuscripts in this article and identified the poems in it one by one. We also tried to clarify the place and importance of this subject in the sources of classical Kurdish literature. As a result, there are eleven poems in total in this *kashkûl*, of which the first nine are in Kurdish, one in Persian and the last in Turkish. The fact that the Kurdish poems of Mullah Hussein Bateî and Mustafa Khan Beg were brought to the academic world with this article is important in terms of showing the importance of the *kashkûl*.

Keywords: Sources of Classical Kurdish Literature, *macmû‘ā* of poetry, Kurdish *kashkûl* (*macmû‘ā*), Library of the Islamic Consultative Assembly, Mullah Hussein Bateî (Bate), Mustafa Khan Beg Hakkarî (Pertev).

Destpêk

“Keşkûl” di zimanê farisî de bi wateya tûrik û kîsikê ye ku zimanê erebî de beramberî mecmû‘eyê tê. Muellîfên keşkûlan gelek caran di proseya xwendinên xwe de tiştên balkêş û nû bi awayekî nerêkûpêk di wan berhemana de dane ser hev (Elmalî, 2002: 324). Di edebiyata tirkî de berhemên bi vî rengî re “cönk” hatiye gotin ku li gor hinekan di wateya keştî û sefîneyê de ye lêbelê ji aliyê edebî ve teqabilî mecmû‘eyê tê (Gökyay, 1993: 73). Mecmû‘e di nav çavkaniyên edebiyata klasîk de yek ji wan berhemên pêşîn û sereke ne ku roj bi roj nirxa wan bêtir derdikevin holê. Mecmû‘eyên şî‘ran hem bi zanyariyên xwe yê nû hem jî bi erka xwe ya piştrastker û temamker a berhemên edebî yê heyî, bala lêkolîneran dikêşe ser xwe û bi vî awayî dibe mijara lêkolîn û xebatên nû. Helbet xebatên bi vî rengî ji bo edebiyata klasîk tevkarîyên girîng in. Li dor vê çarçoveyê wek girîzgahekê ger em li ser bêjeya “mecmû‘e”yê rawestin wê demê dibînin ku ew peyveke erebî ye ji bêjeya “cem‘ê” (berhevkirin, komkirin, anîna ba hev) darijiye. Îro ev îfade di literaturê de bi wateya “berhemên komkirî û berhevkirî” tê bikaranîn (Develioğlu, 2001: 96). Mecmû‘e dikare wek defterên nivîskî bîn hizirkirin ku ew ji metnên mensûr an jî menzûm pêk hatine û aîdê yek an jî zêdetir nivîskar/şairan in. Bi kurtî mecmû‘e ji tevahiya metnên komkirî re tê gotin ku ew metin aîdî kesên cihê ne û herweha hevbeşî yan jî têkiliyek di navbera wan metnên heyî de heye (Uzun, 2003: 265).

Cihê keşkûlan ji bo çavkaniya edebiyata klasîk û dîroka edebiyata klasîk gelek girîng in, ji ber ku her keşkûlek bi tena serê carna dikare bibe belgenemeyeke girîng. Gelek keşkûlên şî‘ran di tarîxa edebiyata kurdî de hene. Ji ber ku keşkûlên şî‘ran di xwe de gelek şî‘r dihewînin, ji vê hêlê ve ji bo edebiyata klasîk yek ji çavkaniyên bîngêhîn in. Carna mirov di wan keşkûlan de rastî şair an jî şî‘reke nû tê ku ew yek ji bo edebiyata xwe dibe cihê şanazî û dewlemendiyê. Hin caran di wan keşkûlan de bi saya haşîye, derkenar û perawêzên biçûk derbarê nivîskaran de agahiyên girîng peyda dibin. Helbet ev rê û qayîde, bi heman şiklî hem ji bo edebiyata kurdî ya klasîk û hem jî lêkolînerên edebiyata kurdî derbasdar in (Aykaç, 2021: 26). Di vî biwarî de *Baxê Îrem* a Doskî (2020) xebateke bi vî rengî ye ku di keşkûlan de şî‘rên kurdî peyda kirine û anîna ba hev¹.

Çawa ku tê zanîn di arşîvên gelek dewletan de destnivîs û belgenameyên derbarê ziman û edebiyata kurdî de hene. Di vê çarçoveyê de li hin pirtûkxaneyan xebatên bîbliyografîk jî hatine kirin. Bo nimûne li Almaniyayê doktoraya F. Kemal (1970) ya li ser destnivîsên kurdî, xebateke bi vî rengî ye. Herweha li Îranê jî xebatên bi wî rengî hatine kirin ku yek ji wan jî xebata bîbliyografîk a H. Bîdekî (2018) ye ku rê li pêşîya lêkolînan vekirîye. Ew keşkûla ku bûye mijara vê nivîsarê jî li Tehranê di Pirtûkxaneyaya Meclîsê Şûrayê Îslamî de bi sernavê “Dîwanê Şêxê Kurdî” û di bin hejmara 87359an de hatiye qeydkirin. Herçiqas ji ber nezanîna kurdî bi şaşî wek “Dîwan” hatibe tewsîfkirin jî di esasê xwe de keşkûleke şî‘rên kurdî ye. Lewma di vê nivîsarê de berê em ê li ser tewsîfa vê keşkûlê bisekinin û piştî behsa naveroka wê bikin û şî‘rên tê de yek bi yek bidin nasandin. Di vê keşkûlê de du şî‘rên nû hene ku cara ewil bi xêra vê xebatê di kovareke akademîk de derdixin û dikevin lîteratura edebiyata kurdî ya klasîk û cihana akademîyê.

1 Di kurdî de li ser keşkûlan hin xebat hatine kirin ku mirov dikare navê wan weha bide: Qeredaxî, *Bûjandinewey Mêjûy Zanayanî Kurd le Rêgey Destxetekanyanewey*. c. I; Adak (2009), Şeyh Cüneyd-i Zokaydî ve Mahtut Bir Şiir Mecmuası; Karak (2021), Bi Mexlesa “Feyzî” Du Helbestên Nû yê Şêx Mîstefayê Sîsî; Subaşî (2020), Destnivîsên Mecmû‘eyên Kurd (21-22-47) ên di Koleksiyona Alexandre Jaba de (Nûbar û Eqîdeya Îmanê); Aykaç (2021), Kolxaniya Veşartî: Keşkûla Qesîdeyên li dor Medreseya Mala Şêx Mustefayê Sîsî. Ji van xebat û lêkolînan bi taybetî di yê Doskî û Qeredaxî de behsa gelek mecmû‘e û keşkûlên kurdî hatine kirin û hin şî‘rên nû jî hatine îşaretkirin.

1. Tewsîfa Keşkûlê

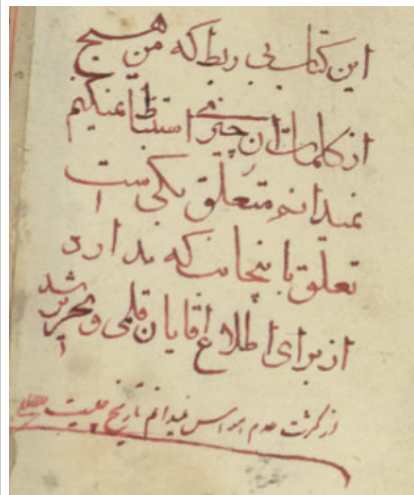
Di biwarê destnivîsariyê de danasîna nusxeyên destxet bi rê û rêbazêke diyarkirî tê kirin ku jê re tewsîfa nusxeyê tê gotin. Em ê jî di bin vê sernavê de vê keşkûlê li gor tewsîfa nusxeyê ya şablona klasîk bidin nasandin, taybetiyên derekî û hundirî yê nûsxeyê li vir rêz bikin.

Navê Berhemê ya Fermî	: Dîwanê Şêxê Kurdî
Cureyê Berhemê	: Keşkûl / Mecnû'e
Navê Pirtûkxaneyê	: Kitabxaneyê Meclîsê Şûrayê Îslamî
Jimareya Qeydê	: 87359
Zimanê Berhemê	: Bi kurdî (kurmancî)
Mustensîx/Nivîskar	: Nehatiye nivîsîn.
Taybetiyên Bergê	: Bergê muqawwa ye lê piştê hatiye restorekirin.
Taybetiyên Kaxezê	: Rengê kaxezê zereke qehweyî ye û di her rûpelê de 8 rêz hene. Di navbera herdu rêzan de bi hibra sor xêz kêşane. Mustensîx piştî wr. 109b-yê bi xetên sor riste yan jî beyt dabeş nekirine.
Hejmara Wereqan	: Bi tevahî 134 wereq in.
Hejmara Rêzan	: Nêzikî 1100 rêz in.
Ebadên Destxetê	: 21x15,5 cm.
Cetwel	: Li dora her rûpelekê çarçoveya sor hatiye xêzkirin. Heta dawîya wr. 131a-yê di navbera her risteyekê de jî xêz hatiye kişandin.
Dîroka Îstinsaxkirinê	: Tuneye.
Rengê Murekkebê	: Bi murekeba reş û sor hatiye nivîsîn.
Pêşîya Nusxeyê	: Bi muşa'ereya Melayê Cizîrî û Mîr 'Imamedînê Hekkarî dest pê dike: Ji destê şeker-amîzan seraser xerqê mestî me Semen bû û dil-awîzan bi reyhanê xwe bestî me Ji tora fitne-engîzan du ejder mestî gestî me (wr. 2a)
Paşîya Nusxeyê	: Di dawîya keşkûlê de şî'reke tirkî heye ku beyta dawî weha ye: Haber almaz hani mîhrab nice evet der canın mîhrab Sana kaynar qanı mîhrab tazedên dildar-ı güzel
Sernav	: Tenê di serê qesîdeya Mustefa Xan (Pertew Beg) de sernavê hatiye danîn: "Muştefa Xan Beg Fermayed" (wr. 131a). Di serê du menzûmeyên Feqiyê Teyran de jî du besmele hatine danîn.
Derkenar	: Di gelek cihan de li şûna sernavê bi murekkeba sor haşîye û perawêz hatine nivîsîn. Bo nimûne di muşa'ereya Melayê Cizîrî û Mîr 'Imadedîn de di kêleka her sêristeyê de yan "Înşae Mela" yan jî "Cewaba Mîr" nivîsiye. Dîsa di serê muxemmesa Bateyî de jî li kêlekê nivîsiye "Bate Fermayed" (wr. 13b).

- Te‘qîbe/Payende** : Di her wereqê de li bin rûpela milê rastê hatiye danîn.
- Taybetiyên Din** : Di serê kitêbê de (wr. 1b) bi çend risteyên farisî xwestine ku derbarê vê berhemê de agahî bidin. Di rûpela 19b-yê de du mohr hene ku tam nayêne xwendin. Ji bilî vê, di dawîya munace‘tên Mustefa Xan Beg de beytek li ser navê katib/mustensîx hatiye nivîsîn.

2. Naveroka Keşkûlê

Ev berhem herçiqas di katalogkirina *Kitabxaneyê Meclîsê Şûrayê Îslamî* bi sernavê “Dîwanê Şêxê Kurdî” hatibe qeydkirin jî di eslê xwe de keşkûleke kurdî ye û gelek şî‘rên kurdî di xwe de komkirine, lewma ji bo vê berhemê pênaseya keşkûlê di cih de ye. Di serê vê keşkûlê de bi zimanê farisî îbareyek hatiye nivîsîn ku wêne û deşîfrasyona wê li jêrê ye:

<p>این کتاب بی ربط که من هیچ از کلمات آن چیزی استنباط نمیکنم نمی‌دانم متعلق به کی است تعلق با ینجانب که ندارد از برای اطلاع آقایان قلمی و حریر شد. از کثرت عدم هواس نمی‌دانم تاریخ چیست.</p>	
<p>Ev pirtûka bê rebt (bê nîşan) ku ez ti tiştêkî ji peyvên wê fehm nakim, nizanîm a kê ye, ya min nîne, ji bo agahdariya camêran hat nivîsîn. Hişê min ewqas tevlihev e ku nizanîm dîrok çî ye!</p>	

Eger em hinekî li ser vê îbareya farisî bisekinin dê di cih de be. Li gor vê destnivîska farisî mirov bi rihetî dikare şîroveyeke weha bike ku ev keşkûl bi awayekî ji awayan ji destê mustensîxê xwe derketiye û ketiye destê mirovekî kurdî-nezan. Wî jî xwestiye ku hin îzahatan bike lê ji ber nezanbûna xwe ya kurdî (kurmancî) nekariye wê jî bike. Herweha ji risteya dawî jî tê fehmkirin ku ji vê rewşê nerehet bûye û nema kariye dîroka nivîsandina keşkûlê tesbît bike.

Em dibînin ku piştî vê destnivîska farisî, keşkûl bi muşa‘ereya Melayê Cizîrî û Mîr ‘Imadedînê Hekkarî dest pê kiriye. Ev muşa‘ere ji wereqa 2a-yê dest pê dike û heya wereqa 13b-yê dewam dike. Di vê keşkûlê de ev muşa‘ere bi van risteyên Melayê Cizîrî weha dest pê dike:

Înşâe Mela

Ji destê şeker-amizan seraser xerqê mestî me
Simen-bû û dil-awizan bi reyhanê xwe bestî me
Ji tora fitne-engizan du ejder mestî gestî me

Cewaba Mîr

Du reşmaran semen ber bû me dil maye di xiyalê da
 Ku sunbul hat(i) ker ker bû di ber goşên hilalê da
 Ji 'eksa saqî enwer bû şeraba me di peyalê da

Lê ji vê muşa'ereyê diyar dibe ku du gotinên Mela û du gotinên Mîr jê ketine². Li gor hejmara rêza rûpelan eger em hesabekê bikin, wê demê em ê bizanin ku wereqek li pêşiya vê keşkûlê bi awayekî jê qetiyaye. Helbet ihtimal heye ku di destpêka vê keşkûlê de hin şî'rên din jî hebin, ger wisa be, wê demê em dikarin bibêjin zêdetir wereq jê ketine. Em li ser vê keşkûlê hinekî din bisekinin dê çêtir be. Çawa ku li jorê jî dixuyê di serê her sêristeyê de navê şair hatiye nivîsîn ku ji bo Melayê Cizîrî îfadeya "Înşâe Mela" û ji bo Mîr Îmadedînê Hekkari jî îfadeya "Cewaba Mîr" bi murekeba sor hatiye nivîsîn³. Ji van jî tê fehmkirin ku nivîskarê wan haşîye û perawêzan yekî zana û şarezayê edebiyata kurdî bûye. Herweha hezkerekî şî'rên kurdî bûye ku wî gelek şî'rên jî herêma Hekkariyê civandine.

Di vê keşkûlê de wek şî'ra duyem a Melayê Bateyî heye ku bi murekkeba sor sernavekî biçûk weha hatiye diyarkirin "Bate Fermayed". Ji vir em têngihîjin ku ev muxemmes a Melayê Bateyî ye. Jixwe di benda dawî de wek mexles "Bate" jî derbas dibe û ev jî cara duyem piştrast dike ku ew şî'r a Melayê Bateyî ye. Muxemmes ji wereqa 13b-yê dest pê dike û heya 17b-yê didome. Melayê Bateyî ev muxemmesa xwe bi behra remel û bi wezna *fa'ilatun fa'ilatun fa'ilatun fa'ilun* nivîsiye. Ji ber ku ev muxemmes cara ewil bi xêra vê keşkûlê di kovareke akademîk de derdîçe, lewma em ê temamê wê transkîrîbe bikin ku weha ye:

Bate Fermayed

Hûn li min hişyar(i) bin îro gelî yarê di min
 Sergiran hatine cenga şah(i)xendkarê di min
 Çar xiya û çar veşarî şubh(i) êvarê di min
 Merheba hatî xudana herdu şehmarê di min
 Bê li ser çavê di min tuy barê serbarê di min

Perdeya dêmê hilanî nazika gerden şedef
 Beyreq û ala û sinceq bûne seywan şef bi şef
 Zahirî qatîl ew e le'1 û lebeş dermanê xef
 Hat û tîr havête min teşbihê tîra Xan Şeref
 Xud dewa bexşî 'ezîzem tuy kes û karê di min

Nêrgis [û] reyhan û çiçek cumle pêşkêşê di min
 Ta ebed ew zulfê xal in hâkimê rûha me bin

2 Di hemû dîwanên Melayê Cizîrî yê çapkirî de ev muşa'ere, digel hin guhertoyên biçûk, bi vî şiklî dest pê dike (Melayê Cizîrî, 2012: 444):

Mela: Selama min senaxwanî sehergeh gewher efsan bit
 Bi xidmet erzê sultanî 'ebîr û 'enber efsan bit
 Bi sûret emrê subhanî ser-elqabê zer-efşan bit
 Mîr: Selama sani'ê qadîr Mela da pê mu'etter bê
 Mufereh bit me lê xatîr peyapey lê mukerrer bê
 Ji cama xatîrê 'atîr me jê ayîne enwer bê

3 Îfadeyên bi vî rengî di destnivîsa *Dîwana Melayê Cizîrî* de derbas dibin ya ku Martin Hartmann biriyê Almanayê û wekxwe/faksîmîle çap kiriye. Di wir de ji bo yê Mela nivîsiye "Sewala Mela", ji bo yê Mîr jî nivîsiye "Cewaba Mîr". Bnr. Hartmann, *Li ser Edebiyata Kurdî & Li ser Melayê Cizîrî*, r. 130.

Muħbet û derdê evînya te li min her zêde bin
Şerhê tûmarêd xemem sêşed muderrîs ku hebin
Kes neşêtin întiha ket şerhê tûmarê [di] min

Xwezya vê koçk û serayê ‘eyş û nûşa bade lê
Ta siher coş û şeda jê çûne burca hemelê
Min diya ez bê bizanim lezzeta vê menzelê
Cotekî bazî vebestî şah û şeyyadan welê
Seyd û keşik dil xiyal e baz û bazdarê di min

Tîr baranê fuxanem semtê her heftê asiman
‘Aqîbet qetî rû neda min bextê zalim el-eman⁴
Namiradê dame qismet çerxê hem murwet bizan
Min di ‘işqê da sefer kir pêlekê lew nagihan
Çûn bi çaha heyretê da koç û koçbarê di min

Sal û mah û heftiyên ba zulfekî dilbend im ez
Gulşena gul tê ez im îro ‘eceb gulxend im ez
Ba xiyalê rûyê dilber qanî‘ê xwersend im ez
Ku çî zahir ez kesad im şahê dewletmend im ez
Vê di qeşra ba xiyalê durr û mirwarê di min

Ba segê dergahê yar im dê bikem ez ulfetê
Ta ebed ‘umrê me bêtin dê bikem her xidmetê
Çaverê didarê yar im hêvîdarê rehmetê
Bate û jar û feqîrê sot bi narê firqetê
Çav tijî rohnîk ji bo min yar û xemxarê di min

Di vê keşkûlê de wek şî‘ra sêyem museddesa Ehmedê Xanî hatiye nivîsîn ku ji wereqa 18a-yê dest pê dîke û di wereqa 19a-yê de diqede. Eslê vê şî‘rê bi temamî ji heft bendan pêk tê ku heta niha di gelek çavkaniyan de jî hatiye nivîsîn⁵, lêbelê di vê keşkûlê de tenê herdu bendên vê museddesê hatiye nivîsîn ku ev jî beramberî 12 risteyan tê. Benda ewil weha ye:

Ey derîxa mame tenha ez di şemsa xawerê
Xan û man tîk bûne zulmet paşî wê dêm-enwerê
Paşê lîvê wê venaxûm mutleq ava kevserê
Min nevêt dunya bi carek paşê wê sîman-perê
Ger bizanim ez di heşrê dê nebînim dilberê
Cennetê dê pê çî kem pê wer bikem xakusterê

Di vê museddesê de risteya çaran li gor dîwanên Ehmedê Xanî yê ku hatine çapkirin, di benda sêyem de cih digire û li gor wan dîwanan di benda ewil de li şûna wê risteyê di ya Yıldırım (2014; 227) de “Bêqerar im şubhê zeybeq bê ewê sîmenberê”; di ya Doskî (2016: 78) de risteya sê û çaran cih guhertine lê weha nivîsiye “Bê qerar im şubhê zîbeq bê ewê sîmen-berê”. Lê piştî wê

4 D: ‘Aqîbet qetî rû neda min bextê zalim el-eman û el-eman.

5 Hinek ji wan çavkaniyan em dikarin weha rêz bikin: Varlî, *Dîwan û Gobîdeyê Ahmedê Xanî yêd Mayîn*, c. II, r. 103-106; Yıldırım, *Dîwan -Ehmedê Xanî Külliyyatı IV-*, r. 227-228; Doskî, *Dîwana Ehmedê Xanî*, r. 78-79.

risteyê Doskî bi jêrenotekê diyar kiriye ku di daneyeke din a vê şî'rê de weha gotiye: “Min nevē dunya bi carek...”.

Şî'ra çarem a vê keşkûlê menzûmeya Şêxê Sen'anî ya Feqiyê Teyran e ku ji wereqa 19b-yê dest pê dîke û heta 102b-yê dewam dîke. Mustensîx bi besmeleyê dest bi menzûmeyê kiriye⁶. Destpêk û dawîya vê menzûmeyê weha ye:

Bîsmîllehîrreḥmanîrreḥîm

Guh bidêrîn nuṭqa ‘aşîqî da ez bixûnim vê xeṭê
Ḥemd û ḡenaya Xaliqî subḥan ji şahê qudrêtê

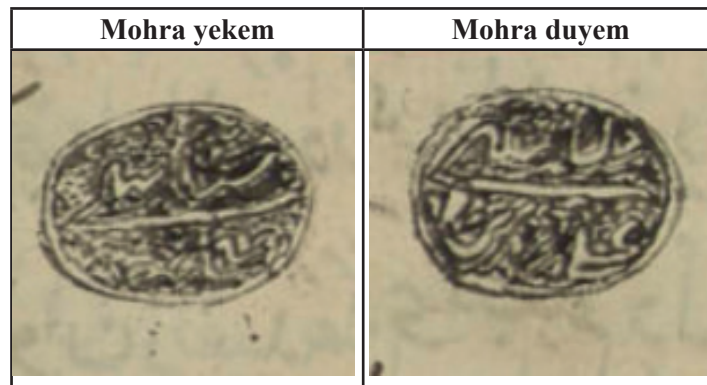
Subḥan ji şahê Zulcelal fukrîme neqşê bê zewal
Ḥalê bê mecaz naête bal kamil tibit bi ulfetê

...
Mîm û Ḥê şot ji ‘işqehê di deh şed û sala sihê
Mîksî ji wê mey mestihê tewîl diket ḥikayetê

Mîksî ji ‘işqê şohtiye ew şî'r bi şêxî nohtiye
Ḥalê xwe tê da gotiye di ‘eyn û lama hicretê

Di serê menzûmeya Şêxê Sen'an (wr. 19b-yê) de du mohr hene ku bi zelalî nayêne xwendin ka yê ne kê ne û çî dinivîse li ser wan. Wêneyên herdu mohran li jêrê hatine dayîn.

38

Herçiqas nav û nîşanên herdu mohran tam diyar nebin jî mirov dikare bibêje ku ev keşkûl di pirtûkxaneyaya du kesên cuda de maye, anku bi zîmanekî din em bibêjin, herî kê du xwediyê vê keşkûlê çêbûne ku mohra xwe wek îşaretekê lê dane.

Piştî menzûmeya Şêxê Sen'an, di vê keşkûlê de qesîdeya Feqiyê Teyran a “Ey Av û Av” tê ku ew jî bi besmeleyê dest pê dîke. Bi vê qesîdeyê em dibînin ku bi tevahî du besmele çêbûne di vê nusxeyê de. Ev qesîde ji wereqa 103a-yê dest pê dîke û heya binê wereqa 114a-yê didome. Destpêk û dawîya qesîdeyê weha ye:

⁶ Menzûmeya Şêxê Sen'an di xebata Sadîni (2012: 336) de 363 beyt in û di ya Yıldırım (2014: 218) de 362 beyt in. Herweha di koleksiyona A. Jaba de jî gelek şî'r û menzûmeyên Feqiyê Teyran hatine qeydkirin ku di nav wan de yê Şêxê Sen'an û Zenbilfiroş jî heye (Aykaç, 2021: 54).

Bismîllehîrreħmanîrreħîm
Ey av û av ey av û av ma tu bi ‘işq û muħbet î
Mewc û belan⁷ tavêt belav bê sekne û bê raħet î
...
Tê heyretê sergeşte îna qaîm li ser ehda xwe îna
Lew deh tebeq li karê xwe îna hetta wê roja hizretê

Çawa ku qesîdeya Ey Av û Av diqede, bêyî ku navberek yan jî îşaretek hebe, di dewama wê de qesîdeya “Bi Çar Kerîman” dest pê dîke. Li gor nusxeyê mirov wisa dizane ku herdu qesîde yek in, çunkî keş û ahenga wan herduyan wek hev in. Lê ji ber ku di kitêb û berhevokên berhemên Feqiyê Teyran de ew herdu ji hev hatine veqetandinê û wek du şî‘rên cuda hatine qebûl kirin, me jî wisa nixand. Di vê keşkûlê de ev qesîde bi tevahî heft beyt in û di wereqên 114a û 116a-yê de cih digire. Destpêk û dawîya qesîdeyê weha ye:

Ti weşfa heyûla meħîk îna ti keza qedîm da qedim îna⁸
Bi wechê ku sew Rebu‘l-‘alemîn ew mes`ele rast(i) li me tê

Rast e qewî ew mes`ele eslê tizanin mela
Roja ku bû Qalûbela ma hûn nebûn ti hizretê

Barî emanet xaş biken er xwar tibit hûn rast biken
Xwe rû-sipî xilaş biken ji peşîmanîya axiretê

Mîm û Hê bi ‘işq û muħalan hindî ji wan fikir xiyalan
Rast tiket bend û mişalan şa‘irê neşîhetê

Di dewama van herdu qesîdeyan de menzûmeya Zenbîlfiroş tê ku ew jî ya Feqiyê Teyran e. Ev menzûme ji wereqa 116a-yê dest pê dîke û di wereqa 130b-yê diqede ku bi tevahî wek 51 beyt in⁹. Li gor vê keşkûlê destpêk û dawî weha ne:

Ey dil were dîsan bi coş carek ji camê mey binoş
Da bibêm qişşeta Zenbîlfiroş da seh biken hikayetê

Zenbîlfiroş lavê riwal e bi kulfetê ehlê ‘eyal e
Husniya Yûsuf li bal e Heq razîqê vê qismetê

...
Ey *Mîm û Hê* xweş-defter e her çi ji min ne bawer e
Ne ji ummeta peyğember e ne musteħeqê şefa‘etê

7 Di nusxeyê de bi herfa “b”yê nivîsiye.

8 Di berhema Sadîni (2012: 137) de ev qesîde weha dest pê dîke:

B’ çar kerîman dîn-muħkem îna
Bê wech û sûret adem îna
D’ kenza qidem da qidem îna
Ev mesele rast li we tê

Di berhema Yıldırım (2014: 102) de jî bi heman rengî ye.

9 Menzûmeya Zenbîlfiroş di vê mecmû‘eyê de herçiqas 51 beyt bin jî lê di xebata Yıldırım (2014: 148) de 56 beyt, di ya Sadîni (2012: 413) de 60 beyt in. Ji vî aliyê ve ji herduyên din hinek cudahî di xwe de dihevine ku ew jî ji bo xebatên edîsyon-kritîk dê bibe guhertoyeke nû.

Di vê keşkûlê de du şî‘reke nû yên Mustefa Xan Beg hatine qeydkirin ku ji wan a ewil ji we-reqa 131a-yê dest pê dîke û di wereqa 132a-yê de diqede. Li gor dîroka edebiyata kurdî ya klasîk tê zanîn ku ji herêma Hekkariyê şairekî bi navê Mustefa Begê kurê Mîr Ebdullah Beg heye ku bixwe jî di mîrekiya Hekkariyê de mîrektî kiriye (Hekkarî, 2011: 21-26). Herweha mexlesa wî şairî jî di gelek şî‘rên wî de wek “Pertew” yan jî “Perto” [پرتو] derbas dibe. Lêbelê di wan herduyan de mexlesa şair derbas nabin.

Ev şî‘ra ewil di *Dîwana Mustafa Xan* (Dîwana Perto Begê Hekkarî) a çapbûyî (Hekkarî, 2011) de piştê lê hatiye zêdekirin. Li gor agahiyên ku Doskî bi jêrenotekê daye (2011: 295) ev şî‘r di destnivîsa dîwanê de tunebûye, wî piştê ji destnivîsa Mela Mustefayê Yûsuf ew kopî kiriye ku di sala 1937an de bi sernavê “Mustefa Beg el-Hekkarî” hatiye nivîsîn. Li gor vê nusxeyê bi temamî ji pênc bendan pêk hatiye¹⁰. Di vê keşkûlê de jî heman muxemmes bi sernavê “Muştefa Xan Beg Fermayed” hatiye nivîsîn. Eger em li ser van herdu sernavan xwendineke paratekstual bikin, hingê em ê bibînin ku ew şair (Mustefa Xan Beg) di serdema xwe de yan jî di herêma xwe de bi navê xwe navdar bûye, ne bi mexlesa xwe. Lewma em dikarin bibêjin ku çapkirina dîwana Mustefa Xanê Hekkarî bi navê “Dîwana Perto Begê Hekkarî” xeletîyeke dîrokî ye. Çûnkî şair navê “Pertew” yan jî “Perto” ji bo xwe wek mexles bi kar anîye.

Ji bilî van agahiyên, ev muxemmes bi behra remel û bi wezna *fa‘ilatun fa‘ilatun fa‘ilatun fa‘ilun* hatiye nivîsîn. Ji ber ku gelek çiyawazî di nav vê muxemmesê û ya çapkirî de heye, lewma em ê temamê şî‘rê li jêrê biguhêzin ser latînî.

Muştefa Xan Beg Fermayed

Remzeyek min dî ji tîran hate cergê min xedar
Du birîn bûne di qelbê min nema şebr û qerar
Ew çî êtûn e di dil da min dişojit pêt û nar
Kuştîme çavêt di reş wan hawiran kirme kebab
Lew dinalim ez ji derdan kewtîme¹¹ hâlek xerab

Ez vexendim vê digel xwe birme seyrana rezî
Şed hizar elwan reng(i) nîşan min dan tewwizî¹²
Şorgul û reyhan çîcek şorgulê reng-qirmizî
Ez bi vê çendê nehêlam vê demê da min şerab
Lew dinalim ez ji derdan kewtîme hâlek xerab

Dilbicoşê serxweş im îro di weqtê seherê
Hawîrek bada li min talan kirim vê esmerê
Ez birîndarê xedengan im ji qewsê ‘enberê
Canê min gorî te bit îro di roja meşerê

10 Li gor qenaeta me, di wê guhertoya dîwana çapkirî (Hekkarî, 2011: 295) de di rêzkirina bendan de şaşî heye, divê benda sêyem bihata serî û weha bûya:

Dilbera min wê xeraman hate ser textê rîqab
Wê ji demê xwe hilanî perde û burqû‘ niqab
Mest û mexmûr e di bezmê ew şeha ‘alî-cenab
Meclîsek hingame bû saqî wekî da min şerab
Nê ji min çûbû xurûş lew hadîrî ez bûm xerab

11 Di destxetê de ev peyv wek “kevtime” û “keftime” ji dikare bê xwendin, lê ji ber ku di dewama şî‘rê de bi awayekî eşkere “kew-time” nivîsîbû, lewma me ev jî wek yên li dû xwe nivîsî.

12 Weha bûya çêtir bû: Şed hizar elwan [û] reng nîşan[i] min dan tewwizî.

Ez bi vê çendê nehêlam vê demê da min şerab
Lew dinalim ez ji derdan kewtîme hâlek xerab

Şî'ra nehan a vê keşkûlê dîsa ya Mustefa Xan Beg e ku di dîwana çapkirî de cih nagire û bi xêra vê nusxeyê cara ewil di kovareke akademîk de derdiçe. Şair di vê şî'rê de ji aliyê naverokê ve 'efw û beşandina xwe ji Xwedayê xwe xwestiye, lewma jî em dikarin bibêjin ku munace'et e. Di nusxeyê de ji wereqa 132a-yê dest pê dike û di wereqa 133a-yê de diqede, bi tevahî 9 beyt in û tu sernavek ji bo vê nehatiye danîn. Paşserwa/redîfa qesîdeyê "emana min tu wî ya Reb" e û qesîde serdanpê bi qafiyeya hundirîn hatiye nivîsîn, lewma mirov dikare vê qesîdeyê di şiklê çarîneyê de jî binivîse. Herweha qesîde bi behra hezec û bi wezna *mefa 'ilun mefa 'ilun mefa 'ilun mefa 'ilun* hatiye nivîsîn. Transkîrîpsiyona temamê qesîdeyê weha ye:

Ez im mucrîm ti dewranê bi neşsa me ji Qur'anê
Bi hêvî me ji xûfranê emana min tu wî ya Reb

Tihî-dest im ji xeyratê qewî-tirs im ji zulmatê
Di qebrê dan meded kê tê emana min tu wî ya Reb

Ilahî min bikey faxir Muhemmed key li min nazîr
Di wê gavê bibit hâzîr emana min tu wî ya Reb

Bi heqqê ismikey e'zem di imdada me bê herdem
Rica-xwah em tu wî erhem emana min tu wî ya Reb

Te'alellah çi xweş lefz e mebin qani' di her lehze
'Uzir-xwahî li me ferz e emana min tu wî ya Reb

Te'alellah çi zat î tu şehê şîrîn şîfat î tu
Yeqîn qend û nebat î tu emana min tu wî ya Reb

Te rûh da me te cism da me kemalat û 'eqil da me
[...] Emanî min tu wî ya Reb¹³

Eger ez pîs eger murdar keremkara tu wî settar
Tu xûfranî bikey îzhar emana min tu wî ya Reb

Eger heşr e eger nîran eger neşr e eger mîzan
Hemî heqq in tu wî rehman emana min tu wî ya Reb

Di dawîya munace'ta Mustefa Xan Beg de beytek hatiye nivîsîn ku mirov dikare bibêje aîdê mustensîxê vê keşkûlê ye ji ber ku îfadeya "katib" tê de derbas dibe. Mustensîxê vê keşkûlê jî, di serê wereqa 133b-yê de, wekî munace'eta Mustefa Xan Beg, di nefesa xwe ya dawî de mirina li ser îmanê ji Xwedayê xwe hêvî kiriye û beyteke bi vî rengî nivîsiye:

13 Pêşîya vê paşserwayê divê risteyek hebûya lê di vê keşkûlê de nehatiye nivîsîn, lewma me di nav kevaneka goşeyî de sê nuqte danî.

Di weqtê can tibit zail ji dunyâê dibit raħil
Îlahî katibê xafil mekey meħrûm ji îmanê

Di vê keşkûlê de wek şî'ra dehan, qesîdeyeke farisî cih digire ku di navbera wereqên 133b û 134a-yê de hatiye nivîsîn. Eger em dîsa bîn li ser vê qesîdeyê, beyta ewil û dawî weha ye:

We şellellahu 'ela nûrîn k'ez û şod nûreha peyda
Zemîn ez hilmê û sakin felek ez 'işqê û peyda

...

Zi serê sîne-eş Camî "elem-neşreħleke" ber xwan
Zi mi'rac-eş xeberdan em kê "subħanellezi îsra"

Ew qesîdeya farisî wek a Mewlana Camî tê zanîn û di nav kurdan de gelek navdar e, çunkî ji aliyê qesîdebêjan ve gelek caran di medrese û şevên qendîlan de hatiye xwendin û hê jî tê xwendin¹⁴. Herçiqas tam tarîxa nivîsandina vê keşkûlê diyar nebe jî mirov dikare bibêje herî kêr di nîveka sedsala XIX-an de hatiye nivîsîn. Ew jî nîşan dide ku li gor vê keşkûlê, qesîdeya Mewlana Camî kêzêde 150 yan jî 200 sal in bi awayekî berçav di nav kurdan de cihê xwe girtiye.

Piştî vê şî'ra farisî, di rêza yanzdehan de şî'reke bi zimanê tirkî di vê keşkûlê de hatiye nivîsîn ku ew jî di wereqên 134b û 135a-yê de cih digire. Me nezanî ev xezel a kê ye ji ber ku di lîteratura heyî de li ber çavan neket, lê dibe ku şairekî kurd ew şî'r gotibe. Destpêk û dawîya wê weha ye:

Bir de gördüm tazedenin şuret-i enver-i güzel
Derde şaldı beni birden gözleri ħumar-ı güzel

...

Ĥaber almaz hani mîhrab nice evet der canın mîhrab
Sana ħaynar ħanı mîhrab tazedem dildar-ı güzel

Encam

Keşkûl an jî mecmû'e, di edebiyata klasîk de yek ji çavkaniyên sereke ne. Bi xêra keşkûlên nû gelek caran lêkolên rastî şair yan jî şî'rên nû dibin, agahiyên nû peyda dikin. Ji vî aliyê ve divê xebat û lêkolînên taybet li ser keşkûlan bîn kirin. Mijara vê nivîsarê jî keşkûleke kurdî bû ku li Tehranê di *Kitabxaneyê Meclîsê Şûrayê Îslamî* de di bin hejmarê 87359 de bi navê *Dîwanê Şêxê Kurdî* hatiye qeykirin.

14 Di nîv-sedsala dawî de ji wan qesîdexwanan Hafîz Memdûh û Şêx Sîrac gelek navdar in ku ev qesîde xwendine. Li gor rîwayetan Mewlana Camî gava ku diçe Hecê wek hediyeke ji bo Hz. Pêxember ev qesîde dinivîse. Li wir berî ku biçê serdana Resûlê Ekrem, berî nimêja sibê, muezzînên Ke'beyê ew qesîde ji minarê dixwîne, Mewlana Camî jî diçe ba wan muezzînan dipirse ka ew qesîde ya kê ye û hûn çawa dizanin? Çunkî gava ku wî ew qesîde nivîsiye li ba wî tu kesek tunebûye. Muezzîn jî dibêjin ku me îşev di xewna xwe de Resûlê Ekrem dît, wî jî ew qesîde bi me da jiberkirin û fermana xwendinê da. Mewlana Camî jî wê demê kelogirî dibe û fehm dike ku Hz. Pêxember hediyeya wî li cem xwe qebûl kiriye. Tişteki balkêş e ku heman vegêrana dînî-efsûnî di edebiyata Osmanî de ji bo şair Nabî tê gotin ku qesîdeya wî jî weha dest pê dike:

Saħın terk-i edebden kûy-ı maħbûb-ı Hudâdır bu
Nazargâh-ı ilâhidir maħâm-ı Muştafa'dır bu

Me di vê nivîsarê de li gor tewsîfa destnivîsan, ev keşkûl tewsîf û analîz kir, cuda cuda her şî'reke wê tesbît kir. Di encama vê xebatê de me dît ku mustensîx yan jî danerê vê keşkûlê nediyar e, lêbelê tenê di dawîya şî'rên kurdî de beyteke munace'etê heye ku ihtimaleke mezin ji aliyê mustensîx ve hatiye nivîsîn. Gava me ev keşkûl serî heta binî xwend hingê dît ku devoka herêma Hekkariyê lê zal e û şairên derdora mîrektiya Hekkariyê tê de cih girtine. Em dikarin weha navê wan şairan rêz bikin: Mîr 'Imadedînê Hekkarî, Melayê Bateyî, Feqiyê Teyran û Mustefa Xan Begê Hekkarî. Herweha di çarçoveya vê keşkûlê de eger em li gor hejmara şî'rên wan şairan rêz bikin hingê dikarin bibêjin ku di wê serdemê de şairê herî navdar, bi çar şî'ran, Feqiyê Teyran û piştê jî bi du şî'ran Mustefa Xan Beg (Pertew) bûye.

Muxemmesa Melayê Bateyî û qesîdeya Mustefa Xan Beg di dîwanên çapkirî de tunene. Lewma di keşkûlê de hebûna wan şî'ran nirxa wê zêdetir kiriye û herweha ji bo wan dîwanan bûye çavkaniyeke girîng. Xaleke balkêş a vê keşkûlê jî sernavên li ser şî'ran bû ku li gor navdarbûna şairan hatine danîn. Bo nimûne, ji bo Mela Huseynê Bateyî, "Bate Fermayed"; ji bo Mela Ehmedê Cizîrî, "Înşâ Mela"; ji bo Mîr 'Imadedînê Hekkarî, "Cewaba Mîr" û hwd hatiye nivîsîn. Ji bo şî'rên Mustefa Xan Beg jî "Mustefa Xan Beg Fermayed" hatiye nivîsîn. Li ser van perawêz û sernavên biçûk me xwendineke paratesktual kir û em gihiştin vê encamê ku Mustefa Xan Beg di serdema xwe de yan jî di herêma Hekkariyê de ne bi mexlesa "Pertew" lê bi navê xwe deng daye. Lewma divê dîwana wî ne li ser mexlesa wî, lê li ser navê wî bê çapkirin.

Ji naveroka keşkûlê, ji rengê kaxezê û xettê mustensîx, dikare bê gotin ev keşkûl kê-m-zêde di nîveka sedsala XIX-an de hatiye nivîsîn. Mustensîx gava ku ev keşkûl nivîsiye di kaxezê de teserrûf nekiriye û bi nivîseke gir şî'rên xwe nivîsîne. Di navbera her risteyekê de jî bi murekeba sor xêzek hatiye kişandin ku di keşkûlan de ev cure zêde li ber çavan nakevin. Herweha di keşkûlê de du mohrên cuda hene, ev jî ji me re diyar dike ku herî kê-m du xwediyê vê keşkûlê çêbûne, anku ev keşkûl di pirtûkxaneyê du kesên cuda de cih girtiye. Piştê bi awayekî ketiye destê yekî kurdî-nezan û wî jî bi çend risteyan haşîye nivîsiye derbarê vê keşkûlê de. Dûre ihtimaleke mezin bi rêya kirîn yan jî berhevkirinê ev keşkûl ketiye arşîva *Kitabxaneyê Meclîsê Şûrayê Îslamî* û bi vî şiklî hatiye parastin.

Di tewsîfa nusxeyê de jî tê dîtin ku bi tevahî yanzdeh şî'r tê de hene ew bi rêzê weha ne: Muşa'ereya Melayê Cizîrî û Mîr 'Imadedînê Hekkarî, muxemmesa Melayê Bateyî, museddasa Ehmedê Xanî, du menzûmeyên dirêj (Şêxê Sen'an û Zenbîlfiroş) û du qesîdeyên Feqiyê Teyran, muxemmes û qesîdeyê Mustefa Xan Beg, qesîdeyê farisî ya Mewlana Camî û xezeleke bi zimanê tirkî. Şî'ra tirkî ji aliyê naverokê ve xezel e, nav yan jî mexlesa şair tê de tune, lewma me nekarî em tesbît bikin bê ya kê ye. Dîsa ihtimal heye ku şairekî kurd jî ev şî'r nivîsibe, ji ber ku di dîroka edebiyata kurdî ya klasîk de gelek şairên kurd hene ku bi tirkî şî'r gotine. Di vê tewsîfê de me dît ku bi tevahî neh şî'rên kurdî di vê keşkûlê de peyda bûn ku di paşerojê de ji bo xebatên edîsyon-krîtîk dikarin bibin guhertoyên nû. Herweha bi vê xebatê hem muxemmesa Melayê Bateyî û hem jî qesîdeya Mustefa Xan Beg cara ewil di kovareke akademîk de weşiyar. Herî dawî em dikarin bi kêfxweşî diyar bikin, bi vê xebatê armanca me ew bû ku çavkaniyeke nû ya edebiyata kurdî ya klasîk bikeve lîteratura akademîk û di cîhana kurdî de bê naskirin.

Çavkanî

- Adak, A. (2009). “Şeyh Cüneyd-i Zokaydî ve Mahtut Bir Şiir Mecmuası”, *Şarkiyat*, jimar 1, rr. 133-139.
- Aykaç, Y. (2021). “Danasîn û Tewsîfa Mecmû‘eyên Helbestan di Koleksiyona Aleksandre Jaba de”, *Kurdiyat*, 4, rr. 23- 60.
- Aykaç, Y. (2021). “Kolxaniya Veşartî: Keşkûla Qesîdeyên li dor Medreseya Mala Şêx Mustefayê Sîsî”, *Ashâb-ı Kehf Şehri Lice (Tarih, Edebiyat, Kültür)*, Ankara: Sonçağ, rr. 391-406.
- Bideki, H. (2018), “İran Kütüphanelerindeki Bazı Kürtçe Dinî ve Lirik El Yazması Manzumelerin Açıklamalı Fihristi”, (Wer: Eral Ceylan û Veysel Başçı), *Kadim Akademi SBD*, C. 2, S. 2, rr. 208-231.
- Destnivîsa *Dîwanê Şêxê Kurdî*, Kitابخaneyê Meclîsê Şûrayê Îslamî, No: 87359. (https://dlib.ical.ir/faces/search/bibliographic/biblioFullView.jspx?_afPfm=-s71vj5igb)
- Develioğlu, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın.
- Doskî, T. Î. (2016). *Dîwana Ehmedê Xanî*, Duhok: Spîrêz.
- Doskî, T. Î. (2020), *Baxê Îrem*. (Amd. M. Zahir Ertekin), Stenbol: Dara.
- Elmalî, H. (2002). “el-Keşkûl”, *DÎA*, (c. 25, r. 324-325), Ankara: TDV.
- Feqiyê Teyran. (2014). *Divan ∞ Dîwan*, (Amd. Kadri Yıldırım), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Gökay, O. Ş. (1993). “Cönk”, *DÎA*, (c. 8, r. 73-75), İstanbul: TDV.
- Hartmann, M. (2015). “Li ser Edebiyata Kurdî & Li ser Melayê Cizîrî”, (Wer: Abdullah İncekan), *Nubihar Akademi*, 1 (3) , rr. 119-133.
- Hekkarî, Perto Begê. (2011). *Dîwan*, (Amd. Tehsîn İbrahim Doskî). Stenbol: Nûbihar.
- Karak, M. Z. (2021). Bi Mexlesa “Feyzî” Du Helbestên Nû yên Şêx Mistefayê Sîsî, *Kurdiname*, no. 5, rr. 58-80.
- Kemal, F. (1970). *Kurdische Handschriften Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Melayê Cizîrî (2012). *Dîwan*, (Amd. Tehsîn İbrahim Doskî), Stenbol: Nûbihar.
- Qeredaxî, M. E. (1998). *Bûjandinewey Mêjûy Zanayanî Kurd le Rêgey Destxetekanyanewey*. c. I, Bexda: Çapxaney Wemîd.
- Sadinî, M. X. (2012). *Feqiyê Teyran Jiyan Berhem û Helbestên Wî*, Stenbol: Nûbihar.
- Subaşî, K. (2020). “Destnivîsên Mecmû‘eyên Kurd (21-22-47) ên di Koleksiyona Aleksandre Jaba (Nûbar û Eqîdeya İmanê)”. *Kurdiyat*, jimar 1, r. 23-44.
- Uzun, M. İ. (2003). “Mecmua”, *DÎA*, (c. 28, r. 265-268), Ankara: TDV.
- Varlî, E. M. (2004). *Dîwan û Gobîdeyê Ahmedê Xanî yêd Mayîn*, c. II, Stenbol: Sîpan.
- Yıldırım, K. (2014). *Dîwan -Ehmedê Xanî Külliyyatı IV-*, İstanbul: Avesta.

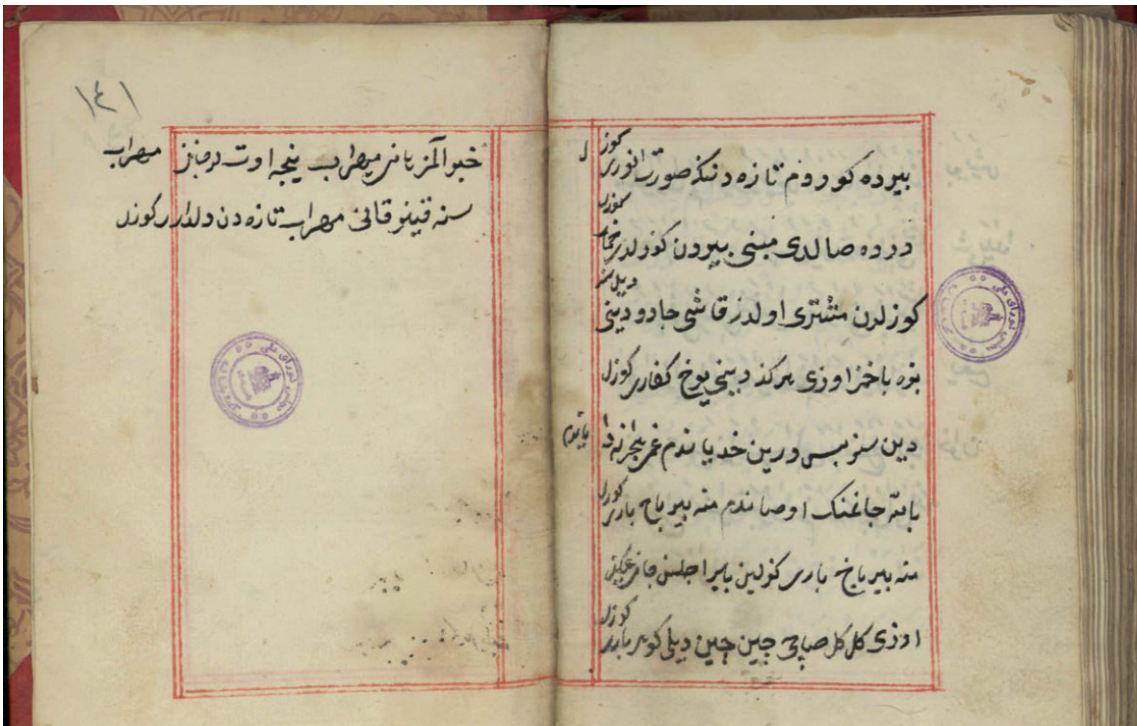
Pêvek-1: Tabloya Şî'rên vê Keşkûlê

Rêza Şî'rê	Navê Şair	Cure	Beyt/Benda Ewil
1	Melayê Cizîrî û Mîr 'Imadedînê Hekkarî	Muşa'ere	Ji destê şeker-amizan seraser xerqê mestî me Simen-bû û dil-awizan bi reyhanê xwe bestî me Ji tora fitne-engizan du ejder mestî gestî me
2	Melayê Bateyî	Muxemmes	Hûn li min hişyar(i) bin îro gelî yarê di min Sergiran hatine cenga şah(i)xendkarê di min Çar xiya û çar veşarî şubh(i) êvarê di min Merheba hatî xudana herdu şehmarê di min Bê li ser çavê di min tuy barê serbarê di min
3	Ehmedê Xanî	Museddesa Mutekerîr	Ey derîxa mame تنها ez di şemsa xawerê Xan û man têk bûne zulmet paşî wê dêm-enwerê Paşê lêvê wê venaxûm mutleq ava kevserê Min nevêt dunya bi carek paşê wê sîman-perê Ger bizanim ez di heşrê dê nebînim dilberê Cennetê dê pê çi kem pê wer bikem xakusterê
4	Feqiyê Teyran	Menzûme Şêxê Sen'an	Guh bidêrîn nuçqa 'aşîqî da ez bixûnim vê xetê Hemd û şenaya Xaliqî subhan ji şahê qudrêtê
5	Feqiyê Teyran	Menzûme Zenbilfiroş	Ey dil were dîsan bi coş carek ji camê mey binoş Da bibêm qîşseta Zenbilfiroş da seh biken hikayetê
6	Feqiyê Teyran	Menzûmeya Ey Av û Av	Ey av û av ey av û av ma tu bi 'îşq û muhbet î Mewc û belan tavêt belav bê sekne û bê rahtet î
7	Feqiyê Teyran	Qesîde Bi Çar Kerîman	Ti weşfa heyûla mehîk in ti keza qedîm da qedim in Bi wechê ku sew Rebu'l-'alemîn ew mesele rast li me tê
8	Mustefa Xan Beg	Muxemmesa Mutekerîr	Remzeyek min di ji tîran hate cergê min xedar Du birîn bûne di qelbê min nema şebr û qerar Ew çi êtûn e di dil da min dişojit pêt û nar Kuştîme çavê di reş wan hawiran kirme kebab Lew dinalim ez ji derdan keftîme hâlek xerab
9	Mustefa Xan Beg	Qesîde Munace'et	Ez im mucrîm ti dewranê bi neşsa me ji Qur'anê Bi hêvî me ji xufanê emana min tu wî ya Reb
10	Mewlana Camî	Qesîde Ne't	We şellellahu 'ela nûrîn k'ez û şod nûreha peyda Zemîn ez hilmê û sakin felek ez 'îşqê û peyda
11	Ne diyar e	Xezel	Bir de gördüm tazedenin şureti enver-i güzel Derde şaldı beni birden gözleri humar-ı güzel

Pêvek-2: Çend Werek ji Keşkûla Pirtûkxaneyâ Meclîsê Şûrayê Îslamî

46

Wêne 1: Wereqa ewil û ya dawiyê di keşkûlê de (wr. 1-134)

Wêne 2: Destpêka muxemmesa Melayê Bateyî (wr. 13) û (di binî de) herdu şi'rên Mustefa Xan Beg (wr. 132).